

УДК 725.91

О. А. Костюченко

*аспірант, кафедри містобудування
Національний авіаційний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АРТ-ЦЕНТРІВ

Анотація: у статті розглядаються особливості функціонально-планувальної організації арт-центрів у порівнянні з традиційною моделлю музею. Визначено основні функціональні зони у структурі арт-центрів в залежності від виду діяльності. Визначено напрями формування планувальної структури арт-центрів.

Ключові слова: арт-центр, центр мистецтв, функціонально-планувальна організація, сучасне мистецтво.

Постановка проблеми: На сучасному етапі розвитку суспільства очевидна потреба в архітектурному просторі для активізації художнього і духовно-образного розвитку у сфері мистецтва, для формування повноцінної творчої особи і естетично виразною середовища. Особливе місце займають питання доступності мистецтва широкому споживачеві, перетворення культурного дозвілля на норму життя, а людини – в творця. В даний час у всьому світі арт-центри - одні з основних типів багатofункціональних експозиційних споруд.

Арт-центр (Центр мистецтва) - це комплекс спеціалізованих і універсальних просторів, призначених для організації взаємозв'язаних, різних по характеру, творчих процесів художньої сфери

Будівлі, що об'єднують декілька функцій, є оптимальними спорудами для експонування творів сучасного мистецтва; виступають як посередник між художниками, аудиторією і суспільством; функціонують як багатобічний динамічний інститут, як активний культурний центр, що включає безліч міждисциплінарних художніх програм. У вирішенні архітектурно-планувальної організації арт-центру загальними є питання орієнтації в просторі і зручності функціональних зв'язків, побудови сценарію руху відвідувача, можливість трансформації і подальшого розвитку простору [1].

Аспекти композиційно-планувальних рішень, технічного оснащення музеїв, музейних технологій, наукової організації праці, зберігання фондів, автоматизації технологічних процесів, конструктивних рішень, економіки будівництва, мережевої організації, та інші питання стосовно музеїв та культурно-дозвіллевих споруд досліджувалися вченими впродовж багатьох

років. Особливо слід відзначити дослідження архітектури виставкових будівель образотворчого мистецтва М.Катерноги, В.Ревякіна, Р.Клікса, Е.Цайдлера, Ле Корбюзьє, Але багато фахівців відзначають, що в даний час відсутні нові стандартизовані вимоги до архітектурних рішень сучасних будівель – арт-центрів.

Мета статті: Визначити особливості функціонально-планувальної організації арт-центрів в порівнянні з традиційною моделлю музею.

Виклад основного матеріалу: Зберігання експонатів і обслуговування відвідувачів складають основу діяльності традиційних музеїв, визначають їх функціональну та планувальну структуру.

Багато сучасних дослідників в своїх роботах відзначають тенденції до розширення функцій сучасних музеїв та центрів мистецтва. Ці процеси властиві всім типам музеїв. Але через свої функціональні особливості арт-центр, окрім традиційних функцій збору, експонування творів мистецтва, набуває функцій комунікативного, інформаційного, освітнього, науково-дослідного і культурного центру.

Будівлі музеїв проектувалися як монументальні "вічні" споруди і, природно, з довговічних і дорогих матеріалів. Архітектурний задум виношувався так само довго, як тривало само будівництво. Архітектор знайомився з прикладами по інших музеях. Врівноваженість зовнішності форм не відповідала внутрішній різноманітності приміщень. Симетричність планів, колони ставали обов'язковою типологічною ознакою музеїв. У них всіх говорить про тотожність підходу до проектування музеїв, про сталу концепцію, про прообраз, що склався, до якого бажано було наблизитися [4].

Розвиток нових функцій музею і пов'язане з цим розширення складу приміщень визначили пошук нових композиційних рішень. Корінне значення для розвитку просторових концепцій музейної архітектури мав відмову від стереотипу музею-палацу. Реакцією на змінність експозиції з'явилося категоричне заперечення фіксованих просторових побудов і поява тотального недиференційованого експозиційного простору. Гнучкість музейних залів відповідала багатьом функціональним вимогам експозиції [4].

Таким чином типологічна функціональна схема художнього музею складається з таких блоків: вхідна зона, експозиція та фонди, адміністративно-службовий комплекс, обслуговуючий комплекс, культурно-просвітній комплекс (за необхідності).

Арт-центри спадкоємно зростають з традиційного типу художніх музеїв, проте їх діяльність, а отже і функціональна організація має певні відмінності.

Функціональна організація арт-центру, його розміщення в міській забудові і об'ємно-планувальне рішення в значній мірі визначаються профільністю, величиною міста, особливостями культури та історії місцевості, освітніми і науковими програмами. Діяльність арт-центрів направлена на обслуговування двох основних категорій відвідувачів: мистецтвознавців та пересічних громадян. Арт-центр не лише експонує твори сучасного мистецтва, але і є одним з ключових вузлів мережі закладів культури міста, регіону і країни в цілому.

У функціональній структурі арт-центрів можна виділити три основних блоки:

- ядро (експозиційне);
- блок супутніх функцій;
- блок додаткових функцій.

Основою в функціональній структурі є експозиційне ядро, в склад якого входять зони експозиційної, видовищної та громадської діяльності.

Видовищна та громадська зони беруть свій початок у видовищних та клубних типах будівель. Співвідношення цих зон залежить від типу мистецької будівлі. Для забезпечення даних функцій служать групи приміщень, пов'язані із тимчасовим зберіганням і обслуговуванням мистецьких творів, а також внутрішніми службами і адміністрацією.

Функції, що визначають специфіку арт-центру, формуються на основі системи класифікації мистецтв: просторові мистецтва (живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративно-прикладне мистецтво); часові мистецтва (музика, поезія) і просторово-часові мистецтва (акторське мистецтво, танець).

У зв'язку зі зростанням частки тимчасових виставок в експозиційній діяльності арт-центрів роль фондосховища в архітектурно-планувальній організації будівлі міняється. Площа фондосховища по відношенню до площ інших функціональних зон зменшується. Деякі арт-центри в сучасних умовах повністю переходять на влаштування тільки тимчасових виставок і відсутність фондосховищ.

Громадсько-комунікативна зона включає культурні і комунікативні функції. У сучасних умовах разом з приміщеннями, пов'язаними з основним процесом, величезне значення набуває впровадження в структуру комплексу просторів, пов'язаних з розширенням соціальних і культурних завдань арт-центру. Для їх забезпечення в структурі будівлі арт-центру необхідно передбачити цілий ряд суспільних просторів різних типів. Виникає необхідність виявити, класифікувати ці простори і знайти їх місце в структурі будівлі.

Пропонується наступна класифікація суспільних просторів у арт-центрі:

- комунікативно-експозиційні (виставкові простори, глядацький зал);
- комунікативно-релаксаційні (тераси, зимові сади, зони відпочинку, кафе, буфети);
- комунікативно-утилітарні (холи, вестибюлі, фойє, атріуми).

У мистецьких закладах останнього десятиліття в структурі арт-центру істотну роль починає грати інтегральна функція. Слід виділити три основні передумови до прискореного розвитку інтегральної функції. По-перше, сама поява інтегральною функції пов'язана з процесами переходу від монофункціональних схем до поліфункціональних. По-друге, різко зросла необхідність вирішення завдань по забезпеченню широкого доступу відвідувачів до функцій експозиційного ядра. І, нарешті, по-третє, важливо відзначити тенденцію до взаємного проникнення функцій ядра. Все це сприяло розвитку інтегральної функції в структурі ядра, що стимулювало істотні зміни в об'ємно-планувальних вирішеннях арт-центрів. Наявність інтегральній функції дозволило вирішити відразу два завдання: організувати гнучкі простори із змінною функцією готові до швидкої трансформації, що дозволяє використовувати їх для тимчасових виставок, вистав, відео-проекцій, перформансів і т.д.; створити простори, що пристосовуються під нові технологічних завдання і вимоги, і, тим самим, вирішити проблему випереджаючого розвитку експозиційних технологій з подальшою інтеграцією їх в існуючу структуру арт-центру. Поява просторів з інтегральною функцією вперше спостерігається в центрі Культури і Мистецтва імені Ж. Помпиду в Парижі. Центр, за задумом ідеолога проекту Президента Франції Жоржа Помпиду, повинен був приділяти увагу всім видам сучасного мистецтва: скульптурі, живопису, літературі, музиці, танцю, відео, перформансам і інсталяціям. Технічне завдання передбачало орієнтування арт-центру на широкі маси користувачів. Автори проекту концентрувалися на спеціально виробленому принципі «мінливості простору», що дозволив включити в комплекс настільки складну функціональну програму. Новий підхід дозволив максимально ефективно використовувати простір в різних сферах діяльності центру. Будівля була розділена на два блоки. Перший був трирівневою структурою, в якій розташовані всі адміністративні і технічні служби. Другий - величезну структуру із скла і металу, що включає терасу і мезонін, призначений для культурних подій, пов'язаних з діяльністю центру.

Аналіз функціонально-технологічних зв'язків арт-центрів дозволяє зробити висновок про трансформацію ролі просторів з інтегральною функцією з допоміжної в ключову. Отримавши нове функціональне наповнення, ці простори в арт-центрах стали основним середовищем для соціальних комунікацій. Виділений в просторовій структурі арт-центру інтегральний

простір відповідає за забезпечення зв'язку між різними функціональними блоками приміщень.

Одночасно з домінуючим функціональним процесом в арт-центрах відбуваються супутні функціональні процеси. Динамічна взаємодія двох зон забезпечує життєздатність комплексів центрів мистецтв. Їх синтез здійснюється в «порожньому» просторі вільного експерименту, переважання якого в структурі будівлі обумовлює виникнення універсальних арт-центрів. Просторова ієрархія в побудові функціональної структури відбувається у такій послідовності: виділення провідного мистецтва (експозиційний та виставковий простір театральний або концертний зал); розвиток універсального простору (буферні зони, вестибюлі і фойє, комунікаційні простори, універсальні простори, рекреація і «сірі зони»); виявлення шляху, напряму і закономірності в побудові сценарію сприйняття внутрішнього простору.

Можна відмітити, що універсальні комунікаційні простори сприяли об'єднанню окремих мистецьких закладів в цілісну архітектурно-планувальну систему, яка забезпечує інформування, розподіл і обслуговування відвідувачів. Останнім часом при проектуванні великих комплексів такі внутрішні простори (особливо у зарубіжній практиці) є функціонально-планувальною основою структурної організації арт-центрів.

Блок додаткових функцій. Під додатковими функціями маються на увазі наукові, освітні і інформаційні. Цю групу функцій забезпечують такі приміщення як універсальні аудиторії, приміщення для групових і індивідуальних занять та майстер-класів, кінолекційні і конференц-зали, освітні тренінг-центри, видавництво та ін.

Архітектурно-планувальні особливості арт-центрів. Багатогранність діяльності арт-центру виявляється в складній архітектурно-планувальній структурі будівлі.

Стосовно споруджень сфери мистецтва концепція планувальної структури історично відпрацьовувалася на моделі “музею, що змінюється”, що знайшла своє втілення у вигляді трьох типологічних моделей в 50-і роки ХХ століття:

- зростаючий музей Ле Корбюзьє, що передбачає необмежене розширення будівлі;

- музей-спіраль Френка Ллойда Райта, де організація графіка руху відвідувача грає визначальну роль в архітектурі будівлі;

- універсальний музей Міс ван дер Роє з обов'язковою можливістю трансформації внутрішнього простору [3].

Як правило, арт-центри розміщуються в окремих спеціалізованих будівлях.

Наявність в структурі будівлі окрім виставкових просторів, конференц-залів, тренінг-центрів передбачає нерівномірність і періодичність їх

використання. У таких умовах виникає гостра необхідність у використанні принципу вільного планування, яке дає можливість швидкого перетворення внутрішнього простору.

В залежності від підходу до формування внутрішнього простору склалося два основних методи побудови архітектурно-планувальної композиції будівель експозиційних закладів.

Перший, найбільш традиційний метод, заснований на чіткому розподілу всіх приміщень на однорідні функціональні групи, на виділенні ядра композиції і елементів функціональних зв'язків. Параметри внутрішнього простору в такому випадку точно відповідають системі організації процесів в будівлі, утворюючи індивідуальну по формі планувальну структуру. Особливістю такої структури є чітку організацію направлення потоків відвідувачів. «Музей повинен мати центр. Приміщення, які допомагають орієнтації відвідувачів, необхідні в складі музею». Слова Ф. Джонсона можна в повній мірі віднести і до планувальної організації арт-центрів.

В залежності від функції внутрішні простори можуть об'єднуватись по горизонталі або вертикалі. В першому випадку утворюється розвернута на горизонтальній площині архітектурно-планувальна композиція. У центрах мистецтв з виставковою площею до 1000 м² всі приміщення часто розташовують в одному горизонтальному рівні. Характерний варіант об'ємно-планувальної композиції - об'єднання допоміжних приміщень по одну сторону експозиційних залів [2]. Прийом просторового взаємозв'язку експозиційних приміщень з угрупованням галерей або окремих залів навколо центрального розподільного простору створює порівняно простий графік руху відвідувачів, що поєднує послідовний огляд з вибіркоким. В другому – компактна композиція з вертикальною організацією зв'язків між групами внутрішніх просторів.

Другий метод більш відповідає вимогам сучасної архітектури. Заснований на універсальному та різноманітному використанню внутрішнього простору шляхом створення єдиного гнучкого простору з простим об'ємом. В такому випадку функціональні групи формуються на основі розподілу внутрішнього простору конструкціями, що трансформуються – розсувними чи мобільними перегородками, утворюючи універсальну просторову структуру. Цей метод дозволяє досягти трьохмірності в побудові експозиції і більшої різноманітності зорових аспектів.

При проектуванні комплексів найчастіше використовують одночасно два методи. Перший метод найбільш ефективний у випадку вимог ізоляції функціональних процесів і їх визначеності, другий метод використовують при

домінуванні вимог різноманітності функціональних процесів, невизначеності їх форм та меж, а також при їх динамічності.

У сучасному досвіді проектування переважає новий підхід, який визначає «безповерховий» характер побудови центру мистецтва, структуру внутрішнього простору і об'ємної композиції, як наприклад, в роботах Д. Портзампарка, Р. Коолхаса, Д. Лібескинда, З. Хадід.

Серйозний вплив на архітектуру арт-центрів справляє сучасне мистецтво. Розвиток техніки привніс у всі області мистецтва такі елементи, як рух і пов'язане з ним нове трактування простору, нові можливості операцій зі світлом і образом. Змінилася структура творів окремих областей мистецтва, а отже, змінилися і форми їх експозиції і сприйняття. Тим часом архітектура експозиційних залів традиційних музеїв та інших мистецьких закладів не змінила своїх основних законів, що склалися відповідно до вимог класичного мистецтва. Так виник конфлікт між мистецтвом, що народжує все нові форми, і старою формою архітектури, що не змінюється. Якщо класична архітектура могла бути прийнятною для історичних експозицій завдяки стильовій відповідності витворів мистецтва і обстановки, в якій вони розміщуються, то поява нового вигляду мистецтв зажадала іншої стильової характеристики приміщень. У пошуках архітектури, яка дозволила б реалізувати вимоги різних видів мистецтва і відповідала їм, пропонувалося проектувати легко трансформовані зали. Часто виявлялося неможливим провести чітку лінію, що розмежовує окремі види мистецтва, і в цьому випадку виникала необхідність в універсальній архітектурі, яка може видозмінюватися, пристосовуючись до будь-якого виду експозиції. Відповіддю на вимоги вирішувати простір в максимальній відповідності з особливостями різних експонатів або тематичним розчленуванням експозиції є дискретність загальної композиції. Переваги такого планувального і просторового прийому пов'язані з врахуванням психофізіологічних особливостей сприйняття експозиції, стомлюваності, інтересів різних категорій відвідувачів, можливості вибіркового огляду, поетапністю будівництва та ін [3]. На об'ємно-планувальному рівні рішення фіксується типом композиційної взаємодії різнопрофільних функціональних блоків, побудовою «сценарію сприйняття», організацією експозиції з виділенням ключових експонатів.

Висновки. Аналіз схем функціонального зонування і планувальної організації різних типів арт-центрів дав можливість встановити, що арт-центри складаються з декількох, в основному трьох зон, що можуть самостійно розвиватися і зростатися друг з другом, органічно пов'язаних в єдине архітектурно-просторове утворення (у горизонтальній системі, вертикальній, а